

20.68x27.32	2	8	עמוד	הארץ - גלריה	29/04/2010	22419637-4
מכללה בצלאל לאמנות ועיצוב - 85010						

אדריכלות

באופן לא רשמי

תערוכה של בצלאל המוצגת בימים אלה בברלין מציעה אפשרויות אחרות לתכנון עירוני בירושלים. מתברר שיש מה ללמוד גם מאיראן ומטורקיה

התכנון העירוני הריכוזי, הפורמלי, מותיר את תושבי הערים ללא כל השפעה על מרחב חייהם, ובמיוחד אם אלו קבוצות מוחלשות. מתכננים ואדריכלים שהבנתם את המרחב קלושה נותנים יד לכך בהתייחסם רק לצורה ומוניחים את התכנים שמאחורי הארכיטקטורה. בשל כך, תכנון המרחב בישראל הפך להיות אקט פוליטי שרשויות המדינה אוכפות על החברה בכללותה, ועל החברה הערבית

מצועצעות לעשירונים העליונים או כמתחמי מגורים פסאודו-עירוניים בארץ. ייתכן שדווקא הישונים הערביים, האוצרים בתוכם עירוניות חבויה, רחובות מסורתיים, עיר רוב שימושים ופתרונות בנייה גמישים של פיתוח אפורמלי - גם אם מכורח הנסיכות ולא מתוך בחירה - יצמיחו מתוך המשברים והקונפליקטים "יצירה בעלת ערכים, מקור רית ומעניינות ויחזירו את האדם מהשוליים הנשלטים אל לב הארכיטקטורה".

ממגורים ומסחר ועד חינוך ובריאות. זוהי תופעה גלובלית, אבל בר כבר גם מקומית הנשענת על תנאים יחודיים, מרחביים, טכנולוגיים ופוליטיים. בעולם התכנון נהוג לפטור את התופעה וסממניה כגיבוב או התפשטות בלתי מבוקרת, או להתייחס אליה כאל פולקלור, וכ"ארכיטקטורה ללא ארכיטקטים" - הגררות שהן בעצם צדו השני של אותו מטבע. סנאן רוחה את הרומנטיקה של ארכיט

מאפשר ריון בתכנון העירוני בכללו. בעבר, אומר סנאן, ישוב נבנה בהסכמה הרדית בין התושבים, היום צריך להכניס את זה לדי פוסי התכנון, ואותם יש לפתוח לתופעות שלא תמיד נכללות בספר החוקים הקיים. המרחב השלישי, אומר סנאן, הוליד רפוסי תכנון ובנייה אפורמליים המספקים פתרונות לדילמות תכנוניות ואדריכליות רבות. הוא קורא לאדריכלים ומתכננים להתייחס לסוגיות שכדרך כלל הנטייה היא לזנוח אותן - הכרה בתכנון כזרוע של הממסד השלטוני, לזהות בו יחסים של כובש-נכבש במרחב, ולשתף בו תרבויות שאינן מערביות בשלבים מוקדמים של

רחוב באיסטנבול

תצלום: נמרוד שנקלבר, in+formal unit

גיבוש תהליכי התכנון והדיון. כדי לנתח באופן ביקורתי את המציאות הפלסטינית והישראלית בעידן הגלובליזציה ולהתמודד אתה, "מן הראוי שאדריכלים יסמכו ידיהם על המרחב השלישי". התצלום הלוכד בפריים אחר את ההתנחלות פסגת זאב ואת מחנה הפליטים שועפט אומר הכל, פוליטית ותכנונית.

תצלום: באדיבות צוות מעקב התנחלויות, שלום עכשיו פסגת זאב ומחנה שועפט

הבנת המרחב השלישי נטועה בעקדונות התכנון האיטליאניים, כפי שנוסחו בקוראן וגובשו במשך הדורות, אמר סנאן בהרצאה שנתן השבוע בכנס "מזרח מלא" בבצלאל. באופן מסורתי, העקרונות הללו היו מושתתים על היגיון פנימי, אחריות חברתית והבנת הסביבה הטבעית והאנושית. מאז נפילת האימפריה העות'מאנית, התכנון נותק מההיגיון הפנימי ונותר כצורה ריקה מתוכן וככלי לשליטה והסדרה.

קטורה ללא-ארכיטקטים והמיתוס של קסם הבנייה האותנטית והספונטנית לכאורה. הוא מאמין בתכנון, אבל טוען כי "אין די בתכנון הפורמלי כדי להתמודד מול תהליכי התכנון והבנייה המורכבים הגדרשים לאוכלוסיות מוחלשות". לפיכך ניתוח הבנייה האפורמלית חיוני להבנת תפקידו של המתכנן מול האתגרים האלה. הגבלות הבנייה שהטילה מדינת ישראל על אוכלוסייה פלסטינית במזרח ירושלים מנעו פיתוח פורמלי, אבל כדברי סנאן הן גם יצרו מצב שמאפשר פיתוח שאינו מבוסס על מפות, אסטרטגיות ועקרונות תכנון ועיצוב אדריכליים, ומספק פתרונות "יעילים יותר מאלה של המערכת הרשמית".

לדבריו, איראן היא המקום היחיד שיש בו עדיין תואם מרכזי בין המשטר, הרת, המקום וההיסטוריה שלו. גם באיסטנבול עשורים בלבד, אוכלוסייתה של איסטנבול צמחה מ-3 מיליון נפש ל-15 מיליון, בלי תוכנית מתאר קשוחה ואסטרטגיות מיתכונות, אבל עם "התארגנות והתמודדות יצירתית מול המצב". איסטנבול, שנראתה לי כתיירת לרגע כמו עיר שקורסת לתוך צמיחתה, היא בשביל סנאן דגם להפקת לקחים, ו"ללמוד כיצד יש לבסס את התכנון על תפיסת המרחב כפי שהאוכלוסייה רואה אותו ולא כפי שהממסד רואה ורוצה להסדיר".

ביחידה שהקים בבצלאל מנסה סנאן להביא להכרה שיש תכנון שאינו רק ממסדי, שיש בו שכבה פורמלית, אבל גם מרכיב אפורמלי המכיל "את המפה המנטלית של הקרטיקטורה". הפרויקטים של הסטודנטים המשתתפים בסטודיו מבוססים על שימוש בכלי תכנון מקצועיים והיכרות עם חוקי התכנון והבנייה הקיימים, וברכבר הם משלבים בו "ידע מקומי". תושבים מקומיים ממזרח ירושלים השתתפו בגיבוש התוכניות בסטודיו בשנת הלימודים הקודמת ונכחו בהגשות הסופיות ובדיון, שהיה מרתק ומאלף. הסטודנטים חקרו גם מצבים אורבניים דומים באיסטנבול, טורקיה, שבה שהו לצורך המחקר. פרויקטים רעיוניים שתיכננו שם הוצגו בהגשות, מוצגים כתיערוכה בברלין ונותנים פרספקטיבה נוספת על הנושא.

בישראל בפרט - אומר האדריכל הישראלי-פלסטיני סנאן עבראלקאר, מרצה במחלקה לארכיטקטורה בבצלאל והמייסד וראש יחידת המחקר לארכיטקטורה אפורמלית במחלקה.

סתם פולקלור

במסגרת עבודתו המקצועית, סנאן הוא המתכנן של תוכנית האב "ירושלים מע"ד מזרח" מטעם רשות הפיתוח של עיריית הבירה. התוכנית חלה על שטח של כ-850 דונם משער שכס ועד שית ג'ראת. היא נדד, שית בשיתוף תושבים כבר מיתחילת הדרך, במטרה למנוע "גישה צונית לתכנון בלי שבתוכה יהיו אנשים, ובמקרה של ירושלים זוהי אוכלוסייה פלסטינית שיש לה עמדה אחרת לנושא, שאיפות וצרכים שונים". קיום עירוני מוחץ לגבולות המערות כות הפורמליות חל על כל תחומי החיים,

בתערוכה של בצלאל, המוצגת בימים אלה באוניברסיטה לאמנות בברלין (UDK, ער 6 במאי) הוא מציג עבודות של סטודנטים ביחידה העוסקות במזרח ירושלים ומציעות אפשרויות אחרות לתכנון עירוני. תכנון המתקיים בקו התפר שבין התכנון הפורמלי לבין תהליכי בנייה ופיתוח אפורמליים, ויוצר "מרחב שלישי". המרחב השלישי, מונח שטבע הסוציולוג הומי קאבא, הוא מרחב היברידי, מרחב יוצר, אקטיבי, ש"אף שהוא חשוף לסתירות ולאיי כהירות הוא מספק פוליטיקה מרחבית של הכללה, היוצרת זהויות חדשות ואתרים חדשים של שיתוף פעולה וערעור".

תכנון הערים המודרני מלווה בביקורת ובאי נחת כמעט מראשיתו. ביישובים הערביים בישראל הוא גם משקף יחסים של כוח ושליטה בין כובש לנכבש. כפייתו על אוכלוסייה שאינה שותפה לערכיו היא חלק ממנגנון של כיבוש וגורמת לפגיעה בחיי היום-יום ולאובדן זהות, אומר סנאן. בעשורים האחרונים קמו במדינות במערב תנועות הקוראות ל"עירוניות חדשה", בהן תנועת מרחב הישראלית השותפה לכנס בסחנין ולטרנאות תכנון במסגרתו. הניסיונות להחיות את העירוניות המסורתית הובילו עד כה למבוי סתום, לג'וטסקות של רחובות מפוחצים בעיירות